

דרוש

פרשת ויחי, תשע"ט, מספר 1299

צדיק יסוד עולם איתמר אלדר

טרם פטירתם שהגלות תסתיים בבוא העת; יעקב אומר: "הנה אנכי מת והיה א-להים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם" (מח:כא), ויוסף אומר: "אנכי מת וא-להים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב" (נ:כד). אך כאן גם מופיע ההבדל. לשון שבועתו של יעקב ליוסף היא: "אלנא תקברני במצרים. ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם" (מז:כט-ל; וכן בדבריו לבניו במט:כט). לעומתו, יוסף משיב את אחיו: "פקד יפקד א-להים אתכם והעלתם את עצמתי מזה" (נ:כה).

יעקב מסרב להיקבר במצרים, ומבקש מבניו לקבור אותו במערת המכפלה עם אבותיו, בעוד שיוסף מבקש מאחיו שעם פקידתם (או פקידת צאצאיהם) על ידי הקב"ה, והשבתם לארצם, יושבו עצמותיו עמהם. יעקב אינו מוכן שעצמותיו תטמאנה בטומאת ארץ העמים, ומבקש להיקבר בארץ מיד, בעוד שיוסף מבקש "להישאר" עם בני ישראל, כל עוד הם במצרים.

הבחנה זו, מאירה לנו פערים נוספים בין האב ובין בנו, הקשורים לאותו הממד. יעקב אבינו נדרש לעזוב את חרן בעקבות הצלחתו הכלכלית, ולשוב לארץ, בעוד שהצלחתו הכלכלית של יוסף גרמה לו להשתקעות גדולה יותר במצרים. גם בפיוס עם האחים יש שוני: אצל יעקב נעשה הפיוס בשובו ארצה, בעוד שאצל יוסף הוא נעשה בבואם של אחיו אליו לגלות. אולי פסוקי הפתיחה והחתימה של חטיבת הסיפורים של יוסף ואחיו מתארים בתמציתיות את הפערים הללו: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען" (בר' לז:א), אל מול "וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו" (בר' נ:כב).

מה פשר הפער הזה? נראה כי לא אהבת ארץ ישראל והגעגועים אליה, הם שיוצרים את הפער. שניהם, כפי שראינו, מניחים בתשתית דבריהם את הציפייה לגאולה ולחזרת ישראל לארצם, ושניהם גם מבקשים בשבועה את השבתם לאחר מותם לארץ. נראה שהפער נובע מן הנכונות להישאר בגלות, כל עוד עם ישראל שם, ונכונות זו קשורה לתפיסת המנהיגות של אחד מהם. שניהם, כך נראה, מודעים לתקופת הגלות שלפניה עם ישראל ניצב, וכל אחד מהם מבקש לעודד את ישראל ולהעניק להם את התקווה ואת המוטיבציה לצאת מן הגלות. יעקב אומר לבניו: אני מחכה לכם בארץ ישראל.

חז"ל קבעו: "אין קורין אבות אלא לשלושה" (ברכות טז ע"ב), אך על אף קביעה זו נראה שיוסף זכה למעמד של 'חצי אב'. ראשית, הביטוי "אלה תולדת" משמש בספר בראשית כפתיחה לסיפורי דמות שבכותרת, עם אזכור שם אביה של אותה דמות: "ואלה תולדת תרח" – הכותרת לסיפורי אברהם; "ואלה תולדת יצחק" – הפתיחה לסיפורי יעקב. אך לצד אלו מופיע הפסוק: "אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה" (בר' לז:ב), ולאחריו ספר בראשית מקדיש פרקים נרחבים לסיפורי יוסף. כך גם סיומו של ספר בראשית, ספרם של האבות. הוא אינו מסתיים במותו של יעקב, כי אם במותו של יוסף. נוסף על כך שיוסף אינו נמנה במספר שבטי ישראל כי אם בניו, וכך הוא "הוקפץ" למעמד אב, לצדו של יעקב. ולבסוף, אפשר לפענח את חלומותיו של יוסף ואת יכולת הפתרון שלו כסוג של השגחה אלוקית המלווה אותו בכל דרכיו, כפי שליוותה את אבותיו (עם זאת, בשונה מאבותיו, לא זכה יוסף להתגלות אלוקית מפורשת).

אם נתמקד יותר נמצא, שתולדותיו של יוסף דומים להפליא לתולדותיו של יעקב אביו, וכבר חז"ל עמדו על כך: "אלה תולדות יעקב יוסף" לא היה צריך קרייה למימר, אלא 'אלה תולדות יעקב ראובן'. למה נאמר...? ללמדך שהיה יוסף דומה לאביו בכל דבר" (במדבר רבה, יד, ה). בהמשך יש פירוט ארוך של נקודות הדמיון, ונציין את חלקן (אלה המובאות במדרש ואחרות שאינן מוזכרות בו):

שניהם – האב ובנו – מצויים במתח עם אחיהם, ולבסוף זוכים בבכורה למרות שאינם בכורים; שניהם נאלצו לעזוב את ביתם ולגלות בשל מריבת אחים; שניהם גורמים להצלחה כלכלית לאדון אשר תחתיו הם עובדים; שניהם מרומים על ידי בעל הבית שלהם; שניהם מתחתנים בבית אדונם, בגלות; שניהם זוכים לפיוס עם אחיהם; שניהם מתים במצרים; שניהם נחנטים, ולבסוף: שניהם משיבים את הנותרים אחריהם בשבועה חמורה. אולם כאן גם מבצבץ ההבדל שביניהם: אמנם שניהם מציינים

* הרב ד"ר איתמר אלדר ראש ביהמ"ד בישיבת ההסדר אמ"ת אורות שאול רעננה בוגר המח' למחשבת ישראל בר אילן.

הדבר בא לידי ביטוי גם בעולם הספירות, וכך כותב ר' קלונימוס קלמן הלוי:

וידוע גם כן מספרים הקדושים ששתי המדות המה המקשרים כל העשר ספירות כנזכר לעיל, הם מדת תפארת שהוא סוד יעקב ומדת צדיק שהוא סוד יוסף צדיק יסוד עולם... וזהו אלה תולדות יעקב יוסף, שעל ידי יוסף הצדיק שהוא סוד צדיק יכול יעקב שהוא תפארת להמשיך ההשפעה מעילא לתתא ומתתא לעילא על ידי התקשרות הספירות ועל ידי סוד צדיק כנזכר לעיל (מאור ושמשי, פרשת מקץ, ד"ה ונראה).

יעקב המזוהה עם ספירת התפארת אינו יכול להשפיע על המציאות שהיא ספירת המלכות, ללא יוסף, שהוא ספירת יסוד, בחינת צדיק יסוד עולם המחבר בין התפארת לבין המלכות. סודו של הצדיק על פי הסוד, ובעיקר על פי החסידות, הוא ביכולת החיבור שלו; בהיותו מצד אחד נטוע בעולמות עליונים, אך מצד שני מסוגל לרדת עד למציאות השפלה ביותר – אל חסידיו וצרכיהם היומיים – ומתוך כך להעניק להם חיות ואף להוליד בקרבם געגוע למקום הגבוה.

נעיר, שמבחינה זו תפקידו של יוסף בא לידי ביטוי גם בהיסטוריוסופיה התנ"כית והקבלית. בסופו של ספר בראשית אנו נפרדים מהאבות, אברהם יצחק ויעקב, אולם נכונותו של יוסף להישאר עם אחיו גורמת לכך שממנו איננו נפרדים. גם ביציאת מצרים מהדהדת השבועה: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" (שם' יג:ט), אך אנו נפרדים סופית מיוסף בעיקר בסוף תקופת הכיבוש וההתנחלות, ערב תקופת השופטים והמלוכה: "וְאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הָעָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בְּשֶׁכֶם בְּחֶלְקֵת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב" (יה' כד:לב). מיקומו של יוסף, אם כן, על פי תורת הסוד בספירת היסוד, אחרי משה ואהרון (על פי מנהג המקובלים באושפיזין ולא על פי מנהג הגר"א). מיקום זה נכון גם רוחנית אך גם היסטורית, שהרי יוסף בבחירתו שלו בחר להיות הצדיק, שהוא הברית התיכון החל מספר בראשית ועד לתקופת המלוכה – ספירת מלכות ודוד המלך. הפרידה מהאבות בסוף ספר בראשית אינה פרידה, והם מלווים אותנו, או בלשון הסוד: "משפיעים את שפעם", עד הקמת המלוכה, בזכותו של יוסף, הצדיק יסוד עולם, שבחר "למתוח" את עצמותו מימי האבות, שאליהם הוא שייך בבחינת 'חצי אב', ועד ימי המלוכה, לאורך כל ימי הגלות. "אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף" – בחינת יעקב היא בחינה נדרשת והכרחית, ומהווה מצפן, השראה והארה, אולם לצידה מוכרח לבוא יוסף, המסוגל למשוך את השפע הזה עד הדיוטה התחתונה – בחינת צדיק יסוד עולם.

המתנה זו אמורה גם לעודד אתכם שבסופו של דבר, שם מקומכם ולשים תשובו, והיא גם אמורה לדרבן אתכם לפעול לסיומה של הגלות, על מנת לשוב ולהתראות עמי. משל אמר: 'אני האור שבקצה המנהרה, התכלית, והשאיפה העליונה שאליה אתם שואפים'.

יוסף, לעומתו, אומר לאחיו ולבניו: 'אני כאן אתכם, אך דעו שכל עוד לא שבתם לארצכם ולא העלייתם את עצמותי מזה, לא אזכה למנוחת עולמים. זוהי משימה לא סגורה שלכם'. יוסף מעודד אותם כאביו שעוד ישובו, שהרי לולא האמונה בכך, לא היה מוכן להישאר בינתיים במצרים ולוותר על קבורה בארץ. גם הוא, כמו אביו, מזרזם לפעול למען השיבה, שהרי כל עוד לא שבו, שבועתם ליוסף טרם קוימה, והוא טרם זכה למנוחת עולמים.

האם תפקידו של המנהיג להציב יעד גבוה ומרומם, גם אם מרוחק ונבדל, ולהוות מצפן עבור צאנו, המסמן מהו הכיוון ומהו היעד, או שמא תפקידו להיות עמו בצרה, לפעול מבפנים ולהוות מתסיס 'מלמטה'. כך דורש ר' אלימלך מליז'נסק:

והבן, אלה תולדות יעקב יוסף נראה לפרש ע"ד הרמז דהנה אנחנו בגלות המר הזה דוויין וסחופים ודחוקים בדוחק השפעות שנתמעטה מישראל בעוונותינו הרבים. והשם יתברך ברוב רחמיו כביכול "עמו אנכי בצרה". והשכין שכינתו בתוכנו והיא המקיימת אותנו בהשפעתה הניתן על ידה. כמו שהבטיח השם יתברך לאברהם אבינו עליו השלום "כה יהיה זרעך", פירוש השכינה נקראת כה תהיה עם זרעך תמיד ... וזהו "אלה תולדות יעקב", רוצה לומר ההשפעות הבאות מעולם הנקרא יעקב. הם באים על ידי השכינה הנקרא יוסף. (נעם אלימלך, וישב).

על פי הסוד, האלוקות מקיימת בקרבה שתי בחינות: קודשא בריך הוא ושכינתיה. שתי בחינות אלו נושאות אופי שונה לחלוטין. הראשונה, קוב"ה, מייצגת את האלוקות הטרוסצנדינטית, הנשגבת והמרוממת. זו הבחינה שאינה שוכנת עם ישראל בתוך טומאתם, והיא מבטאת את הקדושה הנבדלת, שכל החפץ בה צריך להתעלות: מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קודשו. השנייה, לעומתה, שכינתיה, כשמה כן היא. היא שוכנת בקרב ישראל: 'שאו שערים ראשיכם ויבוא מלך הכבוד'. היא יורדת עמהם לגלות, ונמצאת עמהם בכל צרתם. תפקידה כפול: היא גם מחיה אותם בגלות, נותנת להם משמעות ורגעי קורת רוח בתוך הגלות הדוויה, אולם היא גם מעוררת בקרבם את הגעגוע, את התשוקה ואת השאיפה לצאת מן הגלות. במידה רבה היא מביאה את קולו של קוב"ה אל המציאות האפילה שאליה הוא אינו רוצה, וכנראה שגם אינו יכול, להיכנס. וזו בחינת יוסף.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף